

DİL ETKİLEŞİMİ AÇISINDAN MAKEDONYA VE KOSOVA TÜRK AĞIZLARI

Ahmet GÜNŞEN*

ÖZET

14. yüzyılın ortalarından itibaren Trakya ve Balkanlar coğrafyasına yerleşmiş olan Türk boy, oymak ve aşiretleri, kendi dil veya ağız özelliklerinden ödün vermemiş olmakla birlikte, yüzyıllar içinde fethedilen coğrafyanın yerli halkı olan Slav kavimleriyle karşılıklı dil etkileşiminde de bulunmuşlardır. Yüzyıllar içinde iki veya çok dilli bir ortamda görülen dil etkileşimi, Bulgar, Yunan, Sırp, Hırvat, Arnavut vb. unsurların dillerine Türkçeden birçok unsur sokarken, Rumeli Türk ağızlarına da söz varlığından söz dizimine kadar birçok yabancı unsurun girmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Rumeli Türkleri, bu coğrafyada, çoğunluğu Slav kökenli birçok yabancı dilin etkisi altında, Anadolu ağızlarından farklı ve yeni bir ağız/ağızlar oluşturma sürecini yaşamışlardır.

Balkan ve 1. Dünya Savaşlarına kadar siyasi ve demografik anlamda bölgenin hâkim unsuru olan Rumeli Türklüğü, bu tarihlerden sonra bu coğrafyada her anlamda azınlık durumuna düşmüştür. Bu durum, sonuçları itibarıyla Türkçenin lehine olmayan bir süreci de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, Anadolu ağızlarından birçok bakımdan farklılık gösteren Rumeli ağızlarının batı kolunu oluşturan Makedonya ve Kosova Türk ağızları *dil etkileşimi* ve *iki/çok dillilik* açısından ele alınmış, bu ağızların ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı ve söz diziminde görülen *dil karışımı* veya *kod değişimine* dikkat çekilmiştir.

*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gunsenahmet@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Anahtar Kelimeler: Rumeli ağızları, Anadolu ağızları, ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı, söz dizimi, dil etkileşimi, iki dillilik, çok dillilik, dil karışımı, kod değişimi.

MACEDONIAN AND KOSOVIAN TURKISH DIALECTS IN TERMS OF LANGUAGE INTERACTION

ABSTRACT

In spite of the fact that the Turkish clans, nomads and tribes who settled in the Thrace and the Balkans starting from the mid-fourteenth century did not make concessions from their own languages and dialects, within the centuries they also had a mutual interaction language-wise with the Slavic tribes who were the local people of the conquered land. The language interaction experienced within a bilingual or a multilingual environment through the centuries both included many Turkish elements in the Bulgarian, Greek, Serbian, Croatian, Albanian, etc. languages and led to many foreign inclusions in the Rumelian Turkish dialects in terms of vocabulary and syntax. Therefore, in that land Rumelian Turks lived through a process of forming dialect(s) which are new and different from the Anatolian dialects under the influence of various foreign languages mostly of Slavic origin.

The Rumelian Turkishness, which was the dominant factor of the region in political and demographic terms until the Balkan Wars and the First World War, was turned into a minority in every aspect in that land after those dates. This eventually brought about a process that was not in favor of the Turkish language.

In this paper, Macedonian and Kosovian Turkish dialects which make up the western branch of the Rumelian dialects differentiating from the Anatolian ones in many ways are dealt with in terms of *language interaction* and *bilingualism/multilingualism*; *language interference or code change* observed in the phonetics,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

morphology, vocabulary and syntax of these dialects are highlighted as well.

Key Words: Rumelian dialects, Anatolian dialects, phonetics, morphology, vocabulary, syntax, language interaction, bilingualism, multilingualism, language interference, code change.

0. Giriş

Farklı dillere sahip insanlar; siyasi, sosyal ve kültürel vb. sebeplerle bir arada yaşamak zorunda kaldıklarında, kaçınılmaz olarak dilleri de birbirinden etkilenecek ve sonuçta iki veya daha çok dil arasında dil alışverişi gerçekleşecektir. Kaldı ki, saf kalmış, başka dillerden etkilenmemiş, başka dilleri etkilememiş bir kültür ve medeniyet dilini göstermek de mümkün değildir. Eğer söz konusu Türkçe ise, dil etkileşimi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü gerek tarihî derinliği, gerekse coğrafi genişliği bakımından dünyada kendisiyle kıyaslanabilecek çok az dil bulunan Türkçemiz, tarih boyunca çok geniş coğrafyalarda birçok dili etkilemiş, birçok dilden de etkilenmiştir. Bu anlamda birçok dile Türkçe unsurlar geçerken, birçok dilden de dilimize yabancı unsurlar girmiştir. Bu çok zaman tabii bir dil etkileşimi şeklinde gerçekleşirken, bazen de belli bir dönemde olduğu gibi, Arapça ve Farsçadan Türkçenin iç ve dış yapısını olumsuz etkileyecek şekilde de gerçekleşmiştir. Ancak bu anlamda, 20. yüzyılın başlarından itibaren Türkçenin aleyhine işleyen bir süreci yaşadığımızı da kabul etmeliyiz. Zira bugün Türkiye Türkçesini konuşup yazan Türkiye Türkleri dışında, doğudan batıya, kuzeyden güneye Avrasya'da iki veya çok dilli olmayan Türk topluluğu yok gibidir.

İki dillilik (**bilingualism**) ve çok dillilik (**multilingualism**) kavramları genellikle, çeşitli sebep ve şartlara bağlı olarak bireylerin birden fazla dili edinip kullanması veya ikinci bir dili ana diline yakın düzeyde öğrenmesi olarak tanımlanmaktadır (Aksan, 2007-III: 26). Ancak Türkiye dışındaki Türkler için ortaya çıkan bu iki veya çok dillilik sorunu, resmî dili Türkçe olmayan ülkelerde yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Çin'den Rusya'ya, İran ve Irak'tan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Makedonya ve Kosova'ya kadar durum az çok aynıdır. Yani saydığımız bu coğrafyalarda yaşayan Türk toplulukları, kendi ana dillerinin yanı sıra, azınlık veya özerk olarak yaşadıkları ülkeye bağlı olarak Çince, Rusça, Farsça, Arapça, Bulgarca, Romence,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Sırpça, Arnavutça ve Makedonca gibi dilleri ikinci dil olarak kullanılmaktadırlar. Eski Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Makedonya ve Kosova gibi ülkelerde ise ikinci değil, üçüncü dil söz konusudur.

Bu iki veya çok dillilik ortamı elbette Türkçenin aleyhine işleyen bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu durum, araştırma konusu ettiğimiz Makedonya ve Kosova Türklerinin Türkçesi için de geçerlidir. Elbette dün böyle değildi ve Türkçe Rumeli veya Balkanlar coğrafyasında 20.yüzyılın başına kadar her anlamda üstün ve hâkim bir dil idi. Onun için Türkçenin Trakya ve Balkanlardaki macerasına ana hatlarıyla da olsa bakmak yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi, 14. yüzyılın ortalarından itibaren Trakya ve Balkanlar coğrafyasına yerleşmiş olan Türk boy, oymak ve aşiretleri, kendi dil veya ağız özelliklerini bir yandan bu coğrafyada hâkim kılarken, öbür yandan da, yüzyıllar içinde fethedilen coğrafyanın yerli halklarıyla karşılıklı dil etkileşimi içinde bulunmuşlardır. Balkan Savaşlarına kadar (1912) siyasi ve demografik olarak hâkim unsur olan Rumeli Türklüğü, bu tarihlerden sonra 500 yıldan fazla hâkim unsur olduğu bu coğrafyada her anlamda azınlık durumuna düşmüştür. Yüzyıllar içinde iki dillilik, hatta çok dillilik ortamı içinde görülen dil etkileşimi, Bulgar, Yunan, Hırvat-Sırp, Makedon, Arnavut vb. unsurların diline Türkçeden birçok unsur sokarken, Rumeli Türk ağızlarına da söz varlığından söz dizimine kadar birçok yabancı unsurun girmesine yol açmıştır.

Dolayısıyla Rumeli Türkleri, bu coğrafyada, kendi mahallî ağızlarıyla önceleri azınlık, sonra da hâkim dil durumuna geçen ve çoğunluğu Slav kökenli birçok yabancı dilin (Hırvat-Sırpça, Arnavutça, Makedonca, Bulgarca, Yunanca, Romence) etkisi altında, Anadolu ağızlarından farklı ve yeni bir ağız/ağızlar oluşturma sürecini yaşamıştır. Bu sürecin hâlen devam ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Macar Türkolog G. Németh'in yaptığı sınıflamaya göre, Rumeli Türk ağızları batı ve doğu olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadır. Doğu Rumeli ağızları Bulgaristan'ın Lom-Sofya-Samokov-Köstendil-Ege denizi sahiline kadar uzanan hattın doğu ve güneyinde konuşulurken, Batı Rumeli ağızları da Lom-Samokov hattından batıya ve Samokov-Köstendil-Makedonya hattından kuzeye doğru uzanan bölgede konuşulmaktadır (Németh, 1983: 113-167).

Bu sınıflandırmaya göre, söz konusu ettiğimiz Makedonya ve Kosova Türk ağızları Batı Rumeli ağızlarına dahildir. Németh'e göre; 1. Kelime sonunda /ı/, /u/, /ü/ yerine /i/ ünlüsünün bulunması (*alti, buldi, köpri, öldi* vb.), 2. Duyulan geçmiş zaman eki -miş, -muş/-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

müş yerine daima -miş ekinin kullanılması (*almış, okumuş, ölmüş* vb.), 3. Bazı durumlarda /i/ > /ı/ değişiminin görülmesi (*benim, verdim, evinde*), 4. Sedalı ve süreksiz damak ünsüzü /g/nin korunması (*ağaç, begen-* vb.), 5. Şimdiki zaman kipi için -yor eki yerine -y ekinin kullanılması (*yapay, istey* vb.) gibi özellikler Batı Rumeli ağızlarını Doğu Rumeli ağızlarından farklı kılan belli başlı özelliklerdir (Németh, 1983: 121-128; Eckmann, 2004: 134).

Bu çalışmada, gerek ölçünlü Türkçeden gerekse Anadolu ağızlarından birçok bakımdan farklılık gösteren Rumeli ağızlarının batı kolu içinde yer alan Makedonya ve Kosova Türk ağızları, iki veya çok dilli siyasi, sosyal ve kültürel yapının bir sonucu olarak dil etkileşimi açısından ele alınacak, ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı ve özellikle söz diziminde görülen dil karışımı veya kod değişimlerine dikkat çekilecektir.

Makedonya ve Kosova Türkleri, yazı dillerinde büyük oranda Türkiye Türkçesi ölçünlü diline bağlı iken, halkın konuşma dilini ifade eden ağızlarda ise Sırpça, Makedonca gibi Slav dilleri ile yine bir Hint-Avrupa dili olan Arnavutçanın derin etki ve izleri görülmektedir.

Aynı coğrafyada yüzyıllar boyunca siyasi, tarihî, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğurduğu Türk, Arnavut ve Slav halkları, bir arada yaşamının tabii bir sonucu olarak birbirlerinin dillerini konuşmak durumunda kalmışlar, bu iki veya çok dilli ortam da tarafların dillerinde söz dağarcığından başlayarak ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimine kadar etkili olmuştur.

Balkan yarımadasının orta kesimlerinde, Yunanistan-Bulgaristan-Sırbistan (eski Yugoslavya) sınırlarının birleşme noktası etrafında çizilmiş bir çember içinde yer alan Makedonya (Genç, 1992: 2), 1371-1912 yılları arasında Osmanlı idaresinde kalmıştır. 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te imzalanan barış antlaşmasıyla Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmış (Genç, 1992: 5), Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 8 Eylül 1991'te bağımsızlığını kazanmıştır.

Tarihte olduğu gibi bugün de dil, din ve etnik yönden farklı birçok unsurun barındığı Makedonya'da 1994 nüfus sayımına göre 78.000 Türk yaşamaktadır. Makedonya Türklüğü esas itibarıyla ülkenin batısında Gostivar, Kalkandelen (Tetova), Ohri, Struga, Manastır (Bitola), Kırçova, Debre bölgelerinde, başkent Üsküp'te; doğuda Köprülü (Velez), Valandova, Ustrumca, Radoviş ve İştip gibi merkezlerde meskündür (Özkan, 2007: 58).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan eden Kosova da, Türk varlığı bakımından önemli bir bölgedir. Yugoslavya’nın parçalanmasından sonra, 1991 yılında yapılan, ancak Türklerin büyük oranda boykot ettiği nüfus sayımında 11 bin civarında Türk yaşadığı açıklansa da, gerçekte bu sayının 40-50 binden aşağı olmadığı belirtilmektedir (Özkan, 2007: 61). Kosova Türklerinin de Prizren, Priştine, Gilan, Mitroviça ve Mamuşa gibi yerleşim merkezlerinde toplandığını söyleyebiliriz.

Bugün birer bağımsız devlet olan bu iki Balkan ülkesinde Sırp, Makedon ve Arnavut dillerinin Türkçeye etkisi, Osmanlı İmparatorluğu’nun 20.yüzyılın başında Balkanlardan çekilmesiyle artmıştır. Zira Türkçe, resmî işlemlerden başlayarak sosyal ve kültürel hayatın içinde yerini büyük oranda Sırpça, Makedonca ve Arnavutçaya bırakmıştır.

N. Hafız, 1951 yılında Türk okullarının açılıp Türkçe ile eğitim-öğretim yapılmaya başlanmasından sonra, Türk ağızları üzerine yabancı dillerin etkisinin gitgide azaldığını belirtse de (Hafız, 1999: 518), Balkan coğrafyasında, bu arada Makedonya ve Kosova’da da, Hırvat-Sırpça, Makedonca ve Arnavutçanın Türk ağızlarını söz varlığından ses ve şekil bilgisine, hatta söz dizimine kadar etkisi altına aldığı, Türkçenin aleyhine olan bu durumun da artarak devam ettiğini söylemek abartılı olmaz. Zira, birinci derecede kaynak olarak kullandığımız derleme metinlerin hemen hepsi bölgede Türk okullarının açıldığı tarihten çok sonra derlenmiş ağız metinleridir.

Üstelik bunda şaşılacak da bir durum yoktur. Nasıl ki, Balkanlar Türk hâkimiyetine geçtikten sonra Türkçe bu bölgede resmî dil olarak idari, askerî, ilmî ve hukukî hayattan iktisadi, sosyal ve kültürel hayata kadar diğer dillere üstünlük sağlamış, onlar üzerinde etkisini artırmışsa, 20. yüzyılın başından itibaren bu süreç Hırvat-Sırp, Makedon ve Arnavut (diğer Balkan ülkelerinde de Bulgarca, Yunanca ve Romen) dillerinin lehine, Türkçenin aleyhine işlemiştir.

Bu etkileşimin ilginç olan yanı, Doğu Rumeli ve Batı Rumeli olmak üzere iki ana kola ayrılan Rumeli Türk ağızlarının oluşumuna denk düşmesidir. Yani nasıl Hırvat-Sırpça, Makedonca, ve Arnavutçanın Türkçe alıntı ve etkileri Batı Rumeli, Yunanca ve Bulgarcanın ise Doğu Rumeli ağızlarının özelliklerine uyuyorsa, Rumeli Türk ağızları üzerindeki yabancı dillerin etkisini de aynı paralellikte düşünmemiz gerekir. Buna göre Batı Rumeli ağızları üzerinde Hırvat-Sırpça, Makedonca ve Arnavutça gibi dillerin etkisi söz konusu iken, Doğu Rumeli ağızları üzerinde de Bulgar, Romen ve Yunan dillerinin etkisi söz konusudur. Bu etkileme ve etkilenme tarihî, siyasi ve sosyo-kültürel gelişme ve şartlara da uygundur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Ancak bu dil etkileşiminin, büyük oranda tarihî, siyasi, coğrafi ve kültürel şartların tabii bir sonucu olan dil ilişkileri içinde gerçekleştiğini, karşılıklı olarak günlük konuşma dilinden atasözü ve deyimlere, edebî ürünlere kadar yansıdığını belirtmemiz gerekir.

Bu etkileşimin Türkçeden (eski) Yugoslavya'daki dillere dönük etkisini (Türkizm) araştıran Abdullah Şkaliç, "Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku" adlı kitabında, "*Doğu dillerinin malı olan kelimeler oldukça kabarık bir sayıda konuşma dilimize geçmiş, bazı kelimeler yazın (edebiyat) dilimizin malı olmuştur. Bu kelimelerin sayısı pek çoktur. Bundan ötürü birçok halk türkülerimizi, hikâyelerimizi, atasözlerimizi ve deyimlerimizi, onlardaki kelimeleri doğru dürüst açıklamadan anlamak mümkün değildir.*" demektedir (Şefikoğlu, 1987: 219-220).

Türkçenin bu coğrafyada Hırvat-Sırp, Makedon ve Arnavut dillerine böylesine nüfuzu, yüzyıllar boyunca bir arada yaşayan Osmanlı tebası Müslüman ve Hristiyan halkın günlük hayatın gerektirdiği ilişkiler ile Türk asker ve memurları ile olan irtibat yoluyla gerçekleşmiş, bir zorlama söz konusu olmamıştır. Nitekim bu gerçeği Abdullah Şkaliç şöyle belirtmektedir: "... *Dilimiz Türk yönetimi altında özgürce gelişti... Türkçe kelimelerin kabul edilmesi zorlanmadı, herhangi bir plana göre yapılmadı. Bu kelimelerin dilimizde yer alması ulusumuzun dil duygularını çığnemedi.*" (Şefikoğlu, 1987: 220)

Makedonya ve Kosova'da Türklerle Sırp ve Arnavutların yüzyıllarca bir arada yaşamaları sonucu ortaya çıkan iki dillilik (bilinguisme) ve çok dillilik (polilinguisme), Türk ağızlarını sadece ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı ve söz dizimi bakımından etkilemekle kalmamış, iki veya üç dilli çocuk şarkı ve tekerlemelerinin oluşturulmasını bile sağlamıştır. Nitekim, daha 1893 yılında derlenen bir Debre türküsü Makedonca, Türkçe ve Arnavutça olmak üzere üç dillidir ve "kardeşlik, birlik türküsü" olarak anılmaktadır:

Imaš lice,

Belo hem crveno!

Aman Hamdi, Hamdi-aga,

Ti Kumriya, xhanëm, fol me mue (Arnavutça: Sen Kumriye, canım, söyle benimle)

Aman zbori so mene, (Makedonca: Aman söyle benimle)

Kız mori süle benimle!

Imaš oči,

Crni kako grojze! (Gözlerin var, üzüm gibi kara)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Aman Hamdi, Hamdi-aga...

*Imaš kosa,
Bela kako svila! (Saçların var, ipek gibi beyaz)
Aman Hamdi, Hamdi-aga... (Plana, 1974: 36)*

Priştine çevresinde derlenen bir Kosova türküsü de ilginçtir ve üç dillidir:

*Ma ki synin si filxhan, (Arn.: Fincan gibi gözlerin var.)
Ma ki vetllen si gajtan! (Arn.: Gaytan gibi kaşların var!)
Gel kızım, gel,
Gel rica ederim!
Fol e kesh me gojë, (Arn.: Ağzınla konuş ve gül.)
Mo dorë mos më nga! (Arn.: Elleme beni elinle!)
Ja sam siroma, (Sırp.: Ben bir fakir,)
Ti si sirota, (Sen bir garip,)
Nemaš nikoga, (Sırp.: Hiç kimsen yok,)
O dušo moja! (Sırp.: Ah canım benim!) (Plana, 1974: 36-37)*

Makedonya ve Kosova'da Türk, Sırp-Hırvat, Arnavut ve Makedon çocuklarının söyledikleri çok dilli çocuk şarkı/tekerlemeleri dil etkileşiminin sınırlarını göstermesi açısından daha ilginçtir. Kosova'da Gilan yakınlarındaki Doburçan'da derlenen aşağıdaki tekerleme, Sırpça (elelice, prepelice, sina koza), Türkçe (domuzlara, şeboj) ve anlamsız yansıma kelimelerden oluşmaktadır:

*Elelica, prepelica,
Domuzlara, dokatara,
Kaj vele, kaj sele,
Sina koza,
Tatarina şebojna. (Sipahi, 1975: 32-33)*

Hırvat-Sırpça, Arnavutça ve Türkçeden oluşan üç dilli türkü (Birinci, 1985: 84-91), çocuk şarkı ve tekerlemeleri gibi halk edebiyatı ürünlerinde görülen bu etkilenme, çağdaş Hırvat-Sırp, Arnavut ve Makedon yazar ve şairlerinin eserlerinde de görülmektedir. Nobel ödüllü Ivo Andrić'in meşhur "Drina Köprüsü" (Na Drini Čuprija) adlı romanının Sırpça orijinal baskısında yüzlerce Türkçe kelimenin kullanıldığını bildiğimiz gibi, Makedon yazar Koço Raçin'in Sırpça veya Bulgarca kelimeler yerine şuurlu olarak Türkçe kelimeleri kullandığı, hatta "Sturğa'da Dükkânım Olsa" adlı bir tek şiirinde; *zanaat (2), çarşı (4), dükkân (5), Pazar (1), mağaza (1), kundura (3), oda (1), bahçe (1), sevda (2), izbe (1), nemli (1), kule (1), kaynar (2),*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

imam (1), kepenk (3), ustabaşı (1), alet (1), veresiye (1) gibi 23 kelimeye yer verdiği tespit edilmiştir (Birinci, 1985: 90).

Türkçenin Balkan coğrafyasında yaşayan halkların günlük konuşma dilinden edebiyat diline, türkülerinden hikâye, atasözü ve deyimlerine kadar girmesi nasıl tabii bir sonuç ise, Balkan dillerinin de bu coğrafyada yaşayan Türklerin ağızlarına konuşma dilinden başlayarak türkülerine, masallarına deyim ve atasözlerine kadar gerek söz varlığı gerekse ses ve şekil bilgisinden söz dizimine kadar nüfuz etmesi o kadar tabiidir. Nitekim, aşağıda ayrıntılı olarak göstereceğimiz gibi, öyle de olmuştur.

Hepsi birer Hint-Avrupa dili olan Hırvat-Sırpça, Bulgarca, Arnavutça, Yunanca ve Romence gibi diller ile Altay dillerinden olan Türkçenin Balkanlar coğrafyasında yüzyıllarca süren bu karışma ve kaynaşma süreci o denli başarılı sayılmıştır ki, bugün Balkanoloji veya Balkan dil bilimi (*linguistique balkanique*) diye bağımsız bir bilim dalı bile doğmuştur.

Danimarkalı bilgin Kristian Sandfeld, Türkçe, Grekçe, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Rumence gibi Balkan dilleri arasında karşılıklı ilişkileri gözden geçirdiği “*Linguistique Balkanique*” (Paris,1930) adlı eserinde, bu diller arasında birçok ortak özellikler bulunduğunu belirtmiştir (Eren, 1989: 262). Hasan Eren’e göre; “*Balkan dilleri arasındaki benzerlik ve yakınlıkları türlü örneklerle belirten yazara göre, bu özelliklerin çokluğunu göz önüne alarak bu dillerin ortak bir kökene dayandığı ileri sürülemez. Türkçe, Grekçe, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça gibi diller arasındaki yakınlıkların kökü, Balkan yarımadasının uzak geçmişine çıkar. Avrupa tarihinde önemli bir yer tutan bu yarımada yerleşmiş olan uluslar eski çağlardan beri sağlam bir dil ve kültür birliği içinde yaşamışlardır. Balkan ulusları bu birlik içinde eski yerli ulusların dil ve kültür kalıntılarını bugüne değin saklamakla kalmamışlar, daha sonra Bizans’ın dil ve kültür baskısı altına girerek dillerini yeni ortak alıntılarla zenginleştirmişlerdir. Son olarak Türk hâkimiyeti Balkan dillerindeki ortak çizgileri bir kat daha artırmış, derinleştirmiştir.*” (Eren, 1989: 262)

Eren’in, Balkan dilleri üzerinde yapılan çalışmalarla ilgili önemli tespiti de vardır: “*Balkan dillerindeki Türk alıntılarını araştıran bilgin ve uzmanlar, Franz Miklosich’ten beri çalışmalarında yalnız Türk yazı dilini göz önünde turmuşlardır. Oysa bu alıntıları tespit ve izah ederken Türk yazı dili yerine Balkan yarımadasında konuşulan Türk ağızlarını göz önüne almak gerekir. Balkan dillerindeki Türk alıntılarının fonetizmi ancak yerli Türk ağızlarının yardımıyla ışığa kavuşturulabilir. Türk yazı dilinin dayandığı İstanbul*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Türkçesiyle Balkanlardaki Türk ağızları rasında konsonantizm ve vokalizm bakımlarından büyük ayrılıklar vardır. Bu duruma göre, Balkan dillerindeki Türk alıntılarının Türk yazı dilinde kullanılan biçimlere uymaması doğaldır. Miklosich'in büyük eserini yazdığı yıllarda Balkan yarımadasındaki Türklerin dilleri araştırılmamıştı. Bu sebeple, Miklosich'i veya Şaineanu'yu Balkan yarımadasında konuşulan yerli Türk ağızlarının verilerinden yararlanmadıkları için kınamak veya yermek doğru olmaz.” (Eren, 1989: 265)

Kendisi de bir Balkan Türk'ü olan Eren'in bir başka tespiti de şöyledir:

“Balkanoloji alanında girişilen çalışmaların Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü bakımlarından büyük bir önemi vardır. En eski çağlardan başlayarak Türklerin Balkan yarımadasına geldiklerini biliyoruz. En eski Türk akınlarını bir yana bırakalım, güçlü Bulgar, Kıpçak ve Oğuz boyları türlü çağlarda Balkanlara gelip yerleşmişlerdir. Son olarak Osmanlı Türklerinin Balkan yarımadasına geçmesi ve bu topraklarda sürekli bir hâkimiyet kurması, Balkan uluslarının alın yazısını köklü olarak değiştirmiştir. Türk hâkimiyeti Balkan ulusları arasındaki karşılıklı ilişkilerin gelişmesine yol açmış, Balkan dilleri arasındaki yakınlığı bir kat daha artırmıştır. Bu bakımdan balkanolojinin en ulusal bilim kollarımız arasında yer alması doğaldır.” (Eren, 1989: 264)

O hâlde Balkan coğrafyasını, yüzyıllar boyunca iç içe yaşayan farklı dil, din ve etnik yapıya sahip halkların harman olduğu bir coğrafya olarak görmek mümkündür. Tabiatıyla Balkan coğrafyasında dil etkileşimi kaçınılmazdır. Hatta bu etkileşimin iki veya çok dillilik ortamı içinde gerçekleştiğini, 14. yüzyılın ikinci yarısından beri böyle bir süreci ifade ettiğini söylememiz gerekir. Zira, Aksan'ın da belirttiği gibi (2007-III: 26), iki dillilik, daha çok iki ayrı toplumun ya da değişik toplumların bir arada yaşadığı ülkelerde görülür. Osmanlı İmparatorluğu ve arkasından (eski) Yugoslavya, bu anlamda en uygun tarihî, siyasi, sosyal ve kültürel şartları oluşturmuştur.

İki veya çok dilliliğin söz konusu olduğu durumlarda, ana dilinin dışında başka dil veya dilleri de konuşabilen, konuşmak zorunda kalan bireylerin dilinde, diğer dillerin etkisiyle birtakım değişmelerin olması kaçınılmazdır ki, tek söylem veya cümle içinde iki dilin kullanılması veya iki dilin dil bilgisine bağlanması şeklinde karşımıza çıkan bu duruma *dil karışması* (interference; Aksan, 2007-III: 27) veya *kod/düzenek kaydırımı* (Killi, 2004: 166) denilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında dil bilimi çalışmalarında son yıllarda önem kazanan bu dil karışımı veya kod kaydırımı olaylarına bolca rastlanmakta, bu durum da genelde Rumeli Türk ağızlarını, özelde de Makedonya ve Kosova Türk ağızlarını birer Hint-Avrupa dili olan diğer Balkan dillerine yaklaştırırken, Türkiye Türkçesi yazı dili ile Anadolu ağızlarından uzaklaştırmaktadır. Nitekim, Balkan Türk ağızlarının bu özelliğine yıllar önce Ahmet Caferoğlu da dikkati çekmiştir: “*Gramer, sentaks ve bilhassa Arap ve Fars kelimelerin bu ağızlardaki rolü, Anadolu’dakilerden çok farklıdır. Ve hatta son zamanlarda Prof. Németh tarafından Vidin ağzına dair yayınlanan Zur Kenntnis der Mischsprachen adlı bir etüd, yabancı kelimelerin Rumeli Türk ağızlarında bir ikilik doğurduğunu göstermektedir.*” (Caferoğlu, 1960: 67)

Biz bu çalışmamızı Rumeli ağızlarının batı kolunu oluşturan Makedonya ve Kosova Türk ağızlarıyla sınırladık. Bu ağızlar sadece yabancı dillerin etkisini ifade eden dış yapı bakımından değil, Rumeli Türk ağızları içinde dilin kendi iç yapı/formu bakımından da birbirine yakın ağızlardır. Osmanlı döneminde Manastır vilayetine bağlı olduğu hâlde, 1912’de Yunanlıların eline geçen ve Selanik-Manastır tren yolu üzerinde eski bir Türk kasabası olan Florina ağzını da Makedonya ağızları içinde düşündük. Konuyu bütün Rumeli ağızları bünyesinde ele almak, bir bildiri bünyesinde sunulmaktan çok daha geniş bir çalışmayı gerektirecektir. Malzemesi hazır olan böyle bir çalışmayı, bu bildirimizi genişleterek daha sonra yapmayı düşünüyoruz.

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, Türkçe ile Sırpça, Arnavutça ve Makedonca arasında gerçekleşen dil etkileşiminin sebep olduğu değişimleri şu başlıklar altında inceliyoruz:

1. Ses Bilgisinde Görülen Değişmeler

1.1. Ünlü Uyumunun Bozulması

Ölçünlü Türkçede, bu arada Anadolu ağızlarında gözlenen Türkçenin ünlü uyumları eğiliminin Rumeli ağızlarında, bu arada özellikle Batı Rumeli ağızlarında nispeten zayıflamış olduğunu, hatta yer yer şaşırtıcı değişimler gösterdiğini gözlemek mümkündür. Batı Rumeli ağızlarında, bilinen ve duyulan geçmiş zaman eklerinin (-di, -miş) daima tek şekilli, belirtme hâli eki ile 3. teklik şahıs ekinin daima düz-dar şekilleriyle (+1/+i; +1/+i, +s1/+si) kullanılışı gibi bir kısmını Türkçenin tarihî dönemlerine bağlayabileceğimiz arkaik kullanımları bir yana bırakırsak, Sırp, Makedon ve Arnavut dillerinin etkisine bağlanabilecek yaygın ünlü uyumu bozulmaları dikkati çekmektedir. Hatta birtakım Türkçe eklerdeki ünlü uyumlarına aykırı kullanımları da ünlü uyumları bulunmayan bu Hint-Avrupa dillerinin etkisine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

bağlamak mümkündür. Öyle ki, Türkçenin hem kalınlık-incelik uyumunun çok zayıfladığı, Prizren ve Priştine gibi Kosova Türk ağızlarında âdeta bu uyuma uyan kelime bulmanın zorlaştığı görülmektedir. Düzlük-yuvarlaklık uyumu konusunda ise, bazı kelimelerde, Anadolu ağızları ve ölçünlü Türkçeye göre, ileri derecede bir yuvarlaklaşma eğilimi gözlenmektedir:

ifet *hanom napacin* o üksüzi, çok çuval yok, dedi. (Florina, Elçin, 1964: 250), *istanbolun yerlisi terbiyelidir*. (Florina, Elçin, 1964: 252), bugün çok *yoroldum*. (Florina, Elçin, 1964: 253), cülme *eşına colur* başına. (Gülme eşine gelir başına.) (Priştine, Yusuf, 1975: 43), *Herçezın canı* can, banım *patlican*. (Priştine, Yusuf, 1975: 45), demiş çi adını *oson çocoğon*. (Prizren, Hafız, 1980: 115), şa ismayl *buni o omiş* ... (Prizren, Hafız, 1980: 116), Sora *ononlen* birli te yola *oyolmuşlar*. (Prizren, Hafız, 1980: 117), Onlar ço *yoroldoğondan uyukiya dalmışlar*. (Prizren, Hafız, 1980: 117), adam ço *yorğon* ve aç *oldoğondan çocoğoni* bilem seçmey. (Prizren, Yusuf, 1974a: 110), *onon yerine* bu *çoco* padişa *oliy* ve *ızıyle* uzun bir ümür *süreylar*... (Prizren, Yusuf, 1974a: 114), *yoroldum* isteym biraz dinleneym. (Doburçan, Dindar, 1976: 164), padişaha *oroç*, papaza *oloç* (oroç < oruç, koloç < kılıç) (Ohri, Hasan, 1997: 73/1559), tezlien *yorolur*. (Kocacık, Hasan, 1997: 80/1775), ümürsüz *çocoğon bo ondan* bellidir. (Prizren, Hasan, 1997: 82/1827) vb.

1.2. Yabancı Ünsüzlerin Varlığı

Slav dillerinden geçmiş ve kullanılmakta olan iki veya üç ünsüzle başlayan özel adların söylenme güçlüğü, ya kelime başında ya da iki ünsüz arasında bir ünlü türeterek halledilirken, Sırp, Makedon veya diğer dillerden geçmiş bazı kelimelerin söylenişinde Türkçede bulunmayan bazı ünsüzlere rastlanmaktadır. /ts/ ve /ly/ ünsüzlerinin Türkçe karşılığı olmadığından, bu ünsüzlerin boğumlanışında güçlük yaşanmaktadır: Lublana < Lyublyna, katsa < katçsa, Kıraguyevats vb.

Makedonca kelimelerde kullanılan /ts/ sesi halk konuşmasında Türkçeye uyarlanarak /ç/ sesiyle söylenmektedir: Çeloveç < Tselovets, Dugoveç < Dugovets, Boraç < Borats (Ago, 1987: 11-12) vb.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

2. Şekil Bilgisinde Görülen Değişmeler

2.1. Yabancı Eklerin Kullanılması

Dil etkileşimi sürecinin âdeta dil karışmasına dönüştüğü Balkan coğrafyasında, Türk ağızlarına birtakım yabancı ekler de girip kullanılır olmuştur.

2.1.1. +ka:

Slav dillerinin bu dışıl anlamlı kelimeler yapan eki, Balkan coğrafyasında yaşayan bütün Türk ağızlarında, bu arada bir yazı diline dönüşen Gagavuzcada da, Türk ve yabancı asıllı bütün kelimelere getirilerek yaygın bir şekilde kullanılmaktadır:

oysi a “komşu kızı” < T. komşu+ka, *ağlaç a* “baldız” < T. ağlaç+ka, *topaç a* “top gibi şişman” < T. topaç+ka, *can a* “cana yakın” < T./ Far. can+ka; *ciç a* “kıvılcım” < Sırp. žiš+ka, *piray a* “tokat” < Sırp. peray+ka, *s aç a* “çekirge” < Sırp. skakaç+ka, *bubaç a* “böcek” < Sırp. bubaç+ka, *boboç a* “korku” < Sırp. bobo+ç+ka (Kosova, Hafız, 1999: 519); *u umaç a* “baykuş”, *maç a* “dişi kedi”, *viç a* “ana tavuk” (Resne, Ago, 1987: 14) vb.

2.1.2. +ya:

Sırpçaya ait ve yaygın olarak kullanılan ve bir maddeden yapılmış eşya vb. adlar türeten bu ek, Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, Türk, Sırp ve Arnavut asıllı kelimelere eklenerek kullanılmaktadır:

sırçaliye “bilye, mile, koynak” < T. sırça+lı+ya, *taşliya* “taştan yapılmış mile” < T. taş+lı+ya, *demirliya* “demirden yapılmış” < T. demir+li+ya, *urşumlüya* “kurşundan yapılmış veya kurşunun bulunduğu semt veya şehir” < T. kurşun+lu+ya; *mirçetiya* “kirli” < Sırp. mirçet+i+ya, *napastiya* “saldırı” < Sırp. napast+i+ya; *atsiya* “ateş küreği” < Arn. kaci+ya (Kosova, Hafız, 1999: 519-520) vb.

2.1.3. +o vokatif/durum eki:

Durum eki olarak kullanılan +o ekinin, her ne kadar hangi dilin malı olduğu kesinliğe kavuşmamışsa da, Sırpçada yaygın olarak vokatif/durum eki olarak kullanılması sebebiyle bu dile ait olduğu sanılmaktadır (Hafız, 1999: 520). Söz konusu ek, Kosova ağızlarında da yaygın olarak kullanılmaktadır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

şısko < T. şişman < şiş-, *dayo* < T. dayı, *ayo* < T. ayı, *babo* < T. baba, *abo* < T./Ar. Abidin, Abdullah; *sülo* < T./Ar. Süleyman, *ramo* < T./Ar. Ramiz, Ramazan...; *şaso* < T. şası; *trumbo* “şişman” < Sırp. tromb, *grbo* < Sırp. grba, *çopo* “topal” < Sırp. çopavi...; *kikro* “küçük” < Arn. kokra, *baló* “aptal” < Arn. baloş, *şurlo* “sağır” < Arn. shurlan, *loçko* “sevimli” < Arn. loqk (Kosova, Hafız, 1999: 520) vb.

2.1.4. +ica (< +itsa) küçültme eki:

topalitsa “topal, aksak” < T. topal+i+tsa < topal+tsa, *kopilitsa* “bitkilerde gereksiz büyüyen dal” < kopi+i+tsa < kopil+tsa; *vedritsa* “süt kabı” < Sırp. vedro+i+tsa, *teslitsa* “keser” < tesla+i+tsa, *lapavitsa* “lapakar parçası” < Sırp. lapav+i+tsa; *uturitsa* “götürü” < Arn. kuturi+tsa (Kosova, Hafız, 1999: 520) vb.

2.1.5. +eş < +esh eki:

Arnavutçadan geçen bu ek, çok zaman Sırpçanın dişilik eki +ka ile birlikte kullanılmakta, bir yere ait, bir özellik yüklenen dişilik isimleri türetmektedir:

dulaveş a “uzun zaman dul kalan kadın” < T.

dul+av+esh+ka, *atileş a* “katil kadın” < T./Ar. katil+esh+ka, *çüleş a* “köylü kızı, kadını” < T./Far. köy+lü+esh+ka vb. (Kosova, Hafız, 1999: 520)

2.1.6. +iç eki:

Sırpçaya ait olan bu eki, Hafız, Kosova ağızlarında örnekleri az ekler arasında gösterir: *goliç* “çıplak, mahsum, yoksul” < go+l+iç (Kosova, Hafız, 1999: 520).

2.1.7. +ina:

Kosova ağızlarında tek bir örneğine rastlanmıştır: *razbina* “yıkık, yıkıntı” < razbi(ti)+ina (Hafız, 1999: 520).

2.1.7. +ga:

Sırpçaya ait bir kişi zamiri olan bu unsur, ek olarak Kosova Türk ağızlarında da kullanılmaktadır: *ştega* “işte” < T. işte+ga (Kosova, Hafız, 1999: 520).

2.1.8. +aç:

Arnavutçaya ait olan bu ekin tek örneğine Kosova ağızlarında rastlanmaktadır: *kotorlaç* “yuvarlak” < kotur+l+aç (Hafız, 1999: 521).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

2.1.9. +çe:

Makedonya’da Ohri ve Resne Türk ağızlarında, Türkçenin küçültme ekleri **+Cak**, **+cIk**, **+cUk**, **+CağIz** yerine Makedoncanın küçültme eki **+çe**’nin yaygın olarak kullanıldığı görülmekte; üstelik bu ek, sadece insan veya hayvan adlarına getirilerek küçültme, sevme ve acıma anlamıyla kullanılmamakta, başka varlık veya nesne adlarına da getirilerek miktar bakımından azaltma yapacak şekilde de kullanılmaktadır:

uzuçe “kuzucuk, kuzucağız” < T. kuzu+çe, **ızçe** “kızcağız” < T. kız+çe, **bebeçe** “bebecik” < T. bebe(k)+çe; **sütçe** “az miktarda süt” < T. süt+çe, **aveçe** “az miktarda kahve” < T./Ar. ka(h)ve+çe, **lafçe** “tek bir söz” < T./Ar. laf+çe vb. (Ago, 1987: 13)

Söz konusu ekin Florina ağızında, **g mçe** “küçük güğüm” (**g mçey** getir, abdest alayım, belki açılırım.) gibi küçültme işlevinin yanında, **Sıçançeler** “Sıçanoğulları” < sıçan+çe+ler, **Doldurçeler** “Dolduroğulları” < doldur+çe+ler, **Memetçeler** “Mehmetçikoğulları” < Mehmet+çe+ler vb. aile veya sülale adları yapan bir ek olarak kullanıldığını da görüyoruz (Elçin, 1964: 246, 252).

2.2. Ek Çevirileri

Rumeli ağızlarında doğrudan doğruya alınıp kullanılan yabancı asıllı ekler yanında, yabancı dillere ait eklerin anlam ve işlevlerinin Türkçe ek veya kelimelere yüklenilerek bir çeşit çeviri yoluna gidildiğine de tanık oluruz.

Nitekim, Eckmann’ın Makedonya’da Dinler ve Kumanova Türk ağızlarında tespit ettiği **dil derin** (su) “derin olmayan, sıva (su)”, **dil mümkün iş** “imkânsız iş” gibi örneklerde (Eckmann, 1962: 126; Eckmann, 1988: 204), Türkçe “değil” olumsuzluk edatı/koşacı, Slav dillerindeki **ne-** olumsuzluk ön ekinin anlam ve işleviyle kullanılmaktadır.

Kanaatimizce, ölçünlü Türkçeden ve Anadolu ağızlarından farklı ve belirgin olarak bütün Rumeli ağızlarında büyük rağbet gören Türkçe küçültme eklerinin (+c z/+c z < +cağız/+ceğiz, +cık/+cık) bu kadar çok yaygın kullanımında Slav dillerindeki küçültme ekinin (+çe) etkisi düşünülebilir.¹

Makedonya’da Dinler ağızına ait birkaç örnekle yetinelim:

¹ Çocukluğumda beni “*abe kızancım, abe kızancım*” diye seven merhum anamı ve ninelerimi rahmetle anarım. A.G.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sçazımı açmadım, elc zımle yaptım, evc zımıze geldi , bir lafças onuşmadı, oncas 'o', yerc zıne otur! (Dinler, Eckmann, 1988: 204).

3. Söz Varlığında Görülen Değişmeler

3.1. Alıntı Kelimeler

“Diller arasındaki ilişkiler sonucunda bir dilden ötekine geçen öğelerin başında, sözcüklerin geldiği görülür. Bu durumun ortaya çıkışında, toplumlar arasındaki ilişkilerde, belli mallara, araç ve gereçlere, kişiye ve topluma ilişkin kavramlar olarak sözcüklerin, dilin ses, biçim, sözdizimi öğelerinden daha çok yer almaları etkili olmuştur.” (Aksan, 2007-III: 25)

Bu anlamda, yüzyıllar boyu aynı coğrafyada aynı siyasi, sosyal ve kültürel hayatı paylaşmış olan Türk, Hırvat-Sırp, Arnavut, Makedon, Bulgar, Yunan ve Romen halklarının dil ilişkilerinde de öncelikle kelime alışverişi gerçekleşmiştir. Bugün Balkan dillerinin her birinde çoğunluğu günlük hayatta kullanılan binlerce kelime yaşamaktadır. Tabii bu dillerden de Türkçeye birçok kelime girmiştir. Bunlar değişik çalışmalarla ortaya konulmuştur (Eren, 1988: 295-371; Yenisoy, 1998).

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarına da yüzyıllardır iç içe yaşanan Hırvat-Sırp, Arnavut ve Makedonların dillerinden bir hayli kelime girip yerleşmiştir. İki dillilik (bilinguism), hatta çok dillilik (polilinguism) ortamının hâkim olduğu bu coğrafyada günlük hayatın ihtiyaçları içinde konuşma dilinde görülen alıntıların ötesinde Türk atasözü ve deyimlerinde yer alan yüzlerce Hırvat-Sırpça, Arnavutça ve Makedonca kelimelere rastlanıyor. Biz üç dilden Türkçeye olan bu alıntıları bir fikir verecek ölçüde iki alt başlık altında veriyoruz.

3.1.1. Kosova Türk Ağızlarındaki Sırpça ve Arnavutça Alıntılar

kikirik “fıstık” < Sırp., *ofer* “bavul, valiz” < Sırp., *babina* “doğum şöleni” < Sırp., *utla* “tahtadan yapılmış hayvanların yem kabı” < Sırp. kotao, *juğa* “uyuz” < Sırp. , *raynik* “bademcik” < Sırp., *samoposluğa* “selfservis” < Sırp., *robna uça* “mallarevi” < Sırp., *guma* “lastik” < Sırp., *grebuà* “tırmık” < Sırp. grablja, *opriva* “ısırgan” < Sırp., *student* “öğrenci” < Sırp. < İng., *a* “ise” (Kosova, Hafız, 1999: 521) vb.; *motra* “kızkardeş” < Arn. , *osten* “doruklu değenek” < Arn., *zabel* “küçük bakımsız orman” < Arn., *tağar*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

“ateşelik” < Arn. tangar, **şot a** “ördek” < Arn., **tsapin** “kertenkele” < Arn. xhabin, **dup, turp** “vücut” < Arn., **pırle** “sıpa” < Arn. pırle, **iâmuç** “toplanmış” < Arn. lëms, **tupa** “inatçı, habersiz” < Arn. topit, **şul** “budala, aptal” < Arn., **bina** “ikiz” < Arn. bineç (Kosova, Hafız, 1999: 521) vb.

Bu alıntıların Türk atasözü ve deyimlerine geçmiş birçok örneğini bulmak mümkündür:

şurlo duymase uydurur. (şurlo “sağır < Arn.) (Prizren, Hasan, 1997: 79/1737), zencin or ar **fik** olmasın, fakir korkar utanmasın. (fik ol- “sönmek, fakirleşmek” < Arn.+T.) (Mamuşa, Hasan, 1997: 86/1958), refiklen mabet **oprivaylen** tahret. (kopriva “ısırgan otu” < Mak.) (Mamuşa, Hasan, 1997: 75/1613), tougi yeyen **çur ay** ayağından bağlasın. (çur a “dişi hindi” < Sırp.) (Mamuşa, Hasan, 1997: 81/1790), ömürsüz çocu , **pelenasından** bellidir. (pelena “çocuk kundağı” < Sırp.) (Prizren, Hasan, 1997: 73/1553), tougi yeyen, **çurğayı** ayağından bağlasın. (çurğa/çur a “dişi hindi” < Sırp.) (Priştine, Yusuf, 1975: 48), **uç a** uyuğunu aldırmanın çüpekler oşmaz. (uç a “dişi köpek” < Sırp.) (Priştine, Yusuf, 1975: 37), ne o periz, ne o **paprika** turşisi. (paprika “biber” < Sırp.) (Priştine, Yusuf, 1975: 47), buk **motrasini** veri ustasına a ortanci **motrasini** veri bize. (motra “kız kardeş, bacı” < Sırp.) (Prizren, Hafız, 1980: 124), apıy vuri, çi ay **familiyasi**. (Prizren, Hafız, 1980: 125), e **prost** üzüktir bu, demiş. (Doburçan, Dindar, 1976: 160), ne va it ağacı iuar ağacın doruğundan bir **çaf a** uçar. (Doburçan, Dindar, 1976: 160), adamlar almişlar **posip alari** çıkmışlar çeksinlar arlari. (posipka “kürek” < Sırp.) (Doburçan, Dindar, 1976: 166), uyuma için da **şporet** yanına yerimiz var. ...**şporet** yanına otur. (şporet < Sırp.) (Doburçan, Dindar, 1976: 166, 167) vb.

3.1.2. Makedonya Türk Ağzlarında Sırpça, Arnavutça, Makedonca Alıntılar

pandur “jandarma”, **çubar** “bekçi”, **varoş** “kasaba”, **molba** “dilekçe”, **za on** “kanun”, **çlen** “üye”, **tete** “teyze”, **şurlo** “sağır”, **u umaç a** “baykuş”, **maç a** “dişi kedi”, **vıç a** “ana tavuk” (Resne, Ago, 1987: 14) vb.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Bu alıntıların Türk masal, atasözü ve deyimlerine geçerek kullanıldığını gösteren örnek cümleler:

domezet olma , ara arga olma . (domezet “iç güveyi” < Sırp.) (Pirlepe, Hasan, 1997: 44/648), kendine iineyi, ele *babuş ayı*. (babuşka “çuvaldız” < Sırp.) (Kanatlar, Hasan, 1997: 63/1238), igne yut, *aşlen a* kus. (kaşlenka “çuvaldız” < Mak.) (Koçana, Hasan, 1997: 58/1074), *arilerla muabet, oprivayle taaret*. (kopriya “ısırgan otu” < Mak.) (Gostivar, Hasan, 1997: 62/1202), raslay bir *popi*. (pop “papaz” < Sırp.), ...vade oyacası ta *u avitsa* hay ırana kadar (kukavitsa “guguk kuşu” < Sırp. kukavica), yolda geçerçes, *ğavran* yaptı “grak”, ben de umdum ki “bra ”! (gavran “karga” < Sırp. gavran), o va it dünya güzeli olan ız ba ar yo ardan, tepsi ürtülü, *virşnek* tersine isiniy. (virşnek “kapak” < Sırp. vršnik), o va it o *olibada* olan yabancı atar kendisini dışarı (koliba “kulube” < Sırp. koliba), lakin bir *uç a* padişain havlisında var imiş. (kuçka “dişi köpek” < Sırp. kuçka), alırlar iki *utre*. (utre “köpek yavrusu” < Sırpça kutre), hayvan gübresi varmış havlida, azın bir *rupa!* (rupa “çukur”, < Sırp. rupa), yapın bir *koliba*, ürtülü, overın *kutreleri*, emzırsın orda. bir payanın bir *ofçari* oralarda oyunlari otlatırır imiş. (ofçari “koyun çobanı” < Sırp. ovçar), bi şey gürmes, fekat oyun açar *u larını*, o çocu lari emzırır. (kuk “kalça” < Sırp. kuk), çocuğ begenır bir *pastu*, ız begenır bir ısrı ... (pastu “aygır” < Sırp. pastuh), (Kumanova, Eckmann, 1962: 127-144) vb.

Sırp, Arnavut ve Makedon dillerinden alıntılanan bu kelimelere kabaca bir göz attığımızda bunların *ğavran* “karga”, *uç a* “dişi köpek”, *maç a* “dişi kedi”, *utre* “köpek yavrusu”, *çaf a* “karga”, *u avitsa* “guguk kuşu”, *viç a* “ana tavuk”, *pastu* “aygır” (kuş ve hayvan adları); *virşnek* “kapak”, *babuş a* “çuvaldız”, *aşlen a* “çuvaldız” (eşya); *u* “kalça” (organ), *olibada* “kulube” (mekân); *tete* “teyze” (akrabalık); *pandur* “jandarma”, *çuvar* “bekçi”, *varoş* “kasaba”, *molba* “dilekçe”, *zakon* “kanun” (idare ve yönetim) gibi günlük hayatı hayatın içinde kullanım sıklığı yüksek temel söz varlığına dönük kelimelerden olduğu anlaşılıyor.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

4. Söz Diziminde Görülen Değişmeler

Doğan Aksan; “Diller arasındaki etkileşimler yalnız toplumsal, siyasal ve tecimsel ilişkilerle gerçekleşmez. İki dilin değişik nedenlerle ve değişik koşullar altında karşılaşmaları, başka bir deyişle, bir arada yaşar ya da kullanılır oluşları, bunlar arasında geçişme ve etkileşmelere, bu dillerin birinde görülen ses, biçim ve dizimle ilgili eğilimlerin, kimi kuralların ötekine yansımaya, aktarılmasına yol açar.” diyerek (Aksan, 2007-III: 26), etkileşimin derecesine göre, bir dile başka bir dilin ses ve şekil bilgisinden söz dizimine uzanan bir yerde o dilin iç yapı veya formunu değiştiren etkilenmeler olabileceğini belirtir.

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında iki veya çok dillilik ortamı salt söz varlığı alışverişinden ibaret kalmamış, yukarıda da belirtildiği üzere, ses ve şekil bilgisine uzanan etkilenmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Ancak bunlardan çok daha önemlisi, yüzyıllar süren iki veya çok dilli ortam bu Türk ağızlarında Türk söz dizimine etki etmiş, aşağıda üzerinde genişçe duracağımız üzere, Türk söz dizimini büyük oranda değiştirip Hint-Avrupa söz diziminin hâkimiyetine yol açmıştır.

Türk söz diziminin genelde Rumeli ağızlarında ölçünlü Türkçeden ve Anadolu ağızlarından “devrik cümleleriyle” farklı olduğu bilinirdi. Nitekim, Doğan Aksan, “Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe” adlı çalışmasında bu konuya dikkat çekerek; “Bu arada, bilhassa Trakya’da oturan Türklerin konuşmasında daha açık olarak kendini gösteren, *alırsın bana bir kitap, gördüm orda bir büyük bina, atarım sana bir temiz dayak* gibi cümlelerle son zamanlarda bazı yazarlar tarafından da kullanılan ve ‘devrik tümce’ adı verilen cümlelerde fiilin cümle sonundan başka yerlere, bilhassa başa alınmasında Batı tesirinin olduğu düşünülebilir.” (Aksan, 1988: 236) demektedir.

Rumeli coğrafyasında doğup büyümüş biri olarak bize yabancı gelmeyen bu devrik yapı cümlelerin yaygın kullanımının elbette bir sebebi olmalıdır. Aksan bunu, “Trakya Türklerinin dilindeki cümle kuruluşlarında da, *ikidilliğin* payı vardır.” (Aksan, 1988: 237) sözüyle iki dilli ortamın sebep olduğu bir değişime bağlıyor ki, doğru ve haklıdır.

Ancak, Rumeli ağızlarının en doğusunda yer alan Doğu Trakya ağızlarındaki bu devrik cümle kurma eğilimi, en batıda yer alan ve Hint-Avrupa kökenli dillerle yüzyıllardır iç içe ve alışveriş ilişkisi içinde yaşayan Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında çok daha ileriye gittiği, bu Türk ağızlarında ölçünlü Türkçe ve Anadolu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

ağızlarında değil, Doğu Rumeli ağızlarında bile rastlanmayan Hint-Avrupa dillerinin söz dizimine uygun yeni cümle tipleri oluşturmuştur.

Aksan, söz varlığı ve anlam alışverişinin dilin iç yapı veya formunu olumsuz etkilemeyeceğine inanırken, dilin iç yapısını, özellikle cümle kuruluşunu etkileyen sentaks etkilenmelerinin, arızı ve de dile mal olmaları çok zor olsa da, uzun vadede dilin iç yapısına yöneleceğini, dolayısıyla bir dil için olumsuz bir gelişmenin habercisi olduklarına dikkati çeker:

“Bilindiği gibi bir dilin iç formu, o dili konuşanların düşüncesi, anlatış özelliklerinde ve zihinlerinin çalışma şeklinde kendini göstermekte ve onu öteki dillerden ayırmaktadır. Anlam alışverişi olayında yabancı bir dilin anlamının alınması dolayısıyla Wellander, bu konuda, dilin iç formunda yabancı etkinin kendini gösterdiğini kabul etmektedir.

Her ne kadar yabancı anlam alınıyorsa da, bu anlam genel olarak dilin kendi söz unsurları vasıtasıyla anlatıldığından - sentaks etkilerinin bulunduğu durumlar dışında- dilin iç formunda pek büyük bir değişiklik meydana gelmiş sayılamaz. Yalnızca, dilde bulunmayan ve yabancılığını belli eden anlatım şekilleri dilin iç formu bakımından önem taşırlar ve ona yönelirler.”(Aksan, 1988: 262-263)

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, Türk söz dizimi bakımından, kanaatimizce basit sentaks etkilenmesi denilerek geçiştirilecek bir durum değil, iki veya çok dilliliğin getirdiği bir “bozulma” söz konusudur. Herhâlde şu cümlelerdeki söz dizimi başka türlü izah edilemez:

ben uzun yolculuk var yapaym. (Ben uzun yolculuk yapacağım.) (Prizren, Yusuf, 1974a: 111), onun *var* bir zori ise çeyf için çıkmazdı bu yamet cünüde. (Doburçan, Dindar, 1976: 167), *el eşienden orta suda endırırler.* (Kocacık, Hasan, 1997: 726), *orman ağlamas baltadan, ağlar sapından çünküdür odundan.* (Gostivar, Hasan, 1997: 72/1523), *otur egri, süle doğri.* (Gostivar, Hasan, 1997: 72/1534), *tu ırlenmiş çümlek, bulmiş apağını.* (Gostivar, Hasan, 1997: 81/1790), *onun ne var sağlığı var her şeyi.* (Sağlığı olanın her şeyi var.) (Gostivar, Hasan, 1997: 72/1522) vb.

Dil etkileşiminin Türk söz dizimini bu denli etkilediği Rumeli Türk ağızlarını, söz dizimi açısından ayrı bir çalışma ile ele almayı düşündüğümüzden, burada bir fikir vermesi bakımından Makedonya ve Kosova Türk ağızlarına ait, Türk söz dizimine aykırı birkaç özelliği belirtmekle yetineceğiz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

4.1. Devrik Cümle Eğilimi

Bilindiği gibi, Türk söz dizimine göre cümleyi oluşturan öğeler, normal şartlarda *özne+tümleç+yüklem* şeklinde bir dizilişe sahiptir. Kurallı cümle diye adlandırılan ve genel bir kullanıma sahip bu cümle tipinin yanında, cümlenin asıl ögesi olan yüklem son dan başa doğru kaydırıldığı *devrik cümle* yapısına da yer verildiği görülür. “*Öp babanın elini. – Ayıkla pirincin taşını.*” gibi deyimler ile “*Çık dışarı!- Gel buraya!*” gibi duygusal yoğunluğun mantıklı düşünmenin önüne geçtiği durumları yansıtan cümlelerde, hoş bir anlatımı da örnekleyen bu devrik cümlelerin kullanımı dilimizde çok sınırlıdır. Oysa, Rumeli ağızlarında doğudan batıya doğru gittikçe sıklığını artıran bir devrik cümle kullanımı eğilimi daha ilk bakışta dikkati çekmektedir. Birçok araştırmacının da belirttiği üzere (Yusuf, 1977: 62, Hafız, 1999: 521), bu eğilim, Rumeli Türklüğünün yüzyıllarca iç içe yaşadığı Sırpça, Bulgarca, Yunanca ve Arnavutça gibi Hint-Avrupa kökenli dilleri kullanan diğer yabancı unsurların Türk ağızları üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

Nimetullah Hafız’ın Kosova Türk ağızlarına ait olarak Sırpça ve Arnavutçalarıyla birlikte verdiği şu devrik yapıları cümleler, *özne+yüklem+tümleç* dizilişli Hint-Avrupa dillerinin Türk ağızlarına olan etkisinin en açık örneğidir:

cideym eve. < Eve gidiyorum. (Sr.: Idem kucī, Ar.: Po shkoj shtëpi), *nice celdin bu havada?* < Bu havada nasıl geldin? (Sr.: Kako si došao po ovom vremenu? Ar.: Qysh ki ardh në kët kohë?), *bi ev urmişlar o meydanlı ta.* < O meydanlıkta bir ev kurmuşlar. (Sr.: Podigli su jedghu kucu na trgu. Ar.: Kan çu nji shpi në qendër.) (Hafız, 1999: 520)

Yüklem sona kaydırıldığı ve ölçünlü Türkçe ile Anadolu ağızlarıyla kıyaslanamayacak ölçüde fazla ve belirgin olan devrik cümleleri, Doğu Trakya’dan başlayarak Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya ve Kosova olmak üzere bütün Rumeli Türk ağızlarında yoğun olarak gözlüyoruz.

Devrik yapıları bu cümle tiplerini de kendi içinde gruplandırarak incelemek gerekir. Zira Hint-Avrupa kökenli bölge dillerinin basit cümle kuruluşu etkisini örnekleyen devrik yapının ötesinde, yine aynı etkiyle, ancak Türkçenin önemli bir zenginliği ve gücü olan fiilimsileri (sıfat-fiil ve zarf-fiilleri) kullanmamaktan kaynaklanan, dolayısıyla Hint-Avrupa dillerine özgü ilgi (relative) cümlelerine benzer cümle tiplerinin kullanımı da çok yaygındır. Biz bu tür cümleleri belli başlıklar hâlinde ayrı bir çalışmada sunmayı düşünüyoruz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

4.2. Yabancı (Sırpça, Arnavutça) Asıllı Bağlaçlarla Kurulan Bağlı Cümleler

Türkçe zamir, zarf ve bağlaçların ilgi zamiri olarak kullanıldığını gördüğümüz Kosova Türk ağızlarında, Sırp ve Arnavut dillerinden alınma bağlaçlarla kurulan bağlı cümleler de kullanılmaktadır ki, bu da Türk ağızları üzerinde yabancı dillerin etkisini göstermesi bakımından ilginç bir veridir.

4.2.1. Sırpça “a” Bağlacı ile Kurulan Bağlı Cümleler

Sırpçaya ait bu bağlaç, Türkçedeki “ise” bağlacının yerine kullanılan bir bağlaçtır. Kosova Türk ağızlarına ait olarak Hafız’ın Sırpça çevirisiyle verdiği şu örneklerde Sırpça cümle yapısının etkisi açıktır:

ben cıttım, a o celmedi. [Ben gittim o ise gelmedi. (Sr.: Ja sam otišao, a on nije dašao.)], *O*

imtihanda düştü, a ben ceçtim [O imtihanda kaldı, ben ise geçtim. (Sr.: On je pan na ispitu, a ja sam položio.)] (Hafız, 1999: 520)

Daha birçok örneği tespit etmek de mümkündür:

sen beni yemedın, a ben şindi sterım yema seni. (Sen beni yiyemedin, ama şimdi ben seni yiyeceğim.), *ben oni çağırdım a o naz atay, celmey.* (Ben onu çağırdım, ama naz atıp gelmiyor.), *bucün bunda celdık, a yarın nerye cideceksık.* (Bugün buraya geldik, yarın nereye gideceğiz.), *biz işleysık, a sen hazır yeysin.* (Biz çalışıyoruz, sen ise hazırdan yiyorsun.), *a onlar sustılar mi?* (Ya onlar sustular mı?) (Prizren, Yusuf, 1997: 66); o çocoğon adını şa ismayl *a* atının yavrısını amber adını ta mış. (Prizren, Hafız, 1980: 116), o yüzük bi uyıda bulunimiş, *a o uyi bi dağın birindeymiş.* (Prizren, Hafız, 1980: 119), *onlar başlamışlar ütme a bu oynama.* (Onlar ötmeye başlamışlar bu ise oynamaya.) (Prizren, Hafız, 1980: 122), *o cece hepsı cıdey evıne cübre arabasılen, a bu celını devlet yolay paytonlen.* (O gece hepsi evine gübre arabasıyla gidiyor, bu gelini ise padişah faytonla yolluyor.) (Prizren, Hafız, 1980: 122), *a içi çingene da seklani çi haçın yer div o ızın ne alır altınlarınıı alma.* (İki çingene ise, dev kızı yediğinde ondan kalan altınları alalım diye saklanıyor.) (Prizren, Hafız, 1980: 123), *bük motrasını veri ustasına a ortancı motrasını veri bize.* (Büyük kız kardeşini ustasına, ortanca kız kardeşini ise bize veriyor.) (Prizren, Hafız, 1980: 124), *bu ari ügi úzını hiç sevmeymiş, bütün işlerini ononlen işleterimiş, a cendi ızını*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

hiç işletirmemiş. (Bu karı üvey kızını hiç sevmiyor, bütün işlerini ona gördüyor, ama kendi kızına hiç iş gördürmüyormuş.) (Prizren, Hafız, 1980: 126), *ari suyu içmiş, a çocu birden bire ortadan aybolmuş.* (Karı suyu içmiş, ama çocuk birden bire ortadan kaybolmuş.) (Mamuşa, Morina, 1978: 205), *niçin bana saman ataysın a obi eşeğe otlu ?* (Niçin bana saman, öbür eşeğe **ise** otluk atıyorsun?) (Mamuşa, Morina, 1978: 206), *a bu çüçününün ellerinden furda yerine hep altın inci düçülmiş.* (**Oysa** bu küçüğünün ellerinden kırıntı yerine hep atın, inci dökülmüş.) (Mitroviça, Yusuf, 1974: 124), *hayt be efendim, sen sı ilma ben ciderım cübre arabasilen, onlar paytonlen, a onlar celırlar cübre arabasilen a ben paytonlen.* (Prizren, Hafız, 1980: 121),

Bu bağlacın Türkçe “hem... hem ...” bağlacının anlam ve göreviyle kullanıldı örneklere rastlıyoruz:

a kerim olamaz, a Mustafa olamaz ya kim olaca ? (Hem Kerim olamaz hem Mustafa olamaz ya kim olacak?) (Resne, Ago, 1987: 14) *öv nedir övmeyçin a yo sövmeyçin.* (Övme zamanı öv, **yoksa** söversin.) (Resne, Hasan, 1997: 73/1556)

4.2.2. Arnavutça “se” Bağlacı ile Kurulan Bağlı Cümleler

Arnavutçadan alınan bu bağlaç, karşıt anlamlı iki cümleyi bağlar ve Türkçedeki “*yoksa, nitekim, çünkü, zira*” bağlaçlarının anlam ve göreviyle kullanılır. Hafız’ın Kosova Türk ağızlarına ait olarak Arnavutça çevirisiyle verdiği şu örnek cümleler, yabancı dillerin bu Türk ağızları üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir:

ben ona citmem se o bana celmedi. [Ben ona gitmem çünkü o bana gelmedi. (Sr.: Necū da idem kod njega jer on meni nije dašao.)], *da isla serçe elde se cüvercin dalda.* [Serçe elde daha iyi nitekim güvercin dalda. (Bolje vrabac u ruci nego golub na grani.)] (Hafız, 1999: 520-521)

Elbette başka örnekler de vardır:

bizi çığırmadi se ciderdik. (Bizi çağırıydu giderdik.), *celnis gayri se çok üzledik.* (Geliniz artık, sizi çok özledik.), *stemedim arışma se anlatırdım işini.* (Karışmak istemedim **yoksa** görürdü göreceğini.), *usli otor se pişman olorson.* (Uslu ol **yoksa** pişman olursun.), *ona dayandım se bu işi cendim apardım.* (Ona dayandım **yoksa** bu işi kendim yardım.), *anasi ço ağlamış se çocogoni bulamamış.* (Anası çok ağlamış **çünkü** çocuğunu bulamamış.), *Babani şindi dingle se sora ceç olor.* (Babanı şimdi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

dinle *zira* sonra geç olur.) vb. (Prizren, Yusuf, 1977: 67), *sen o fiçılara do onmayasın se olorsın taş.* (Sen o fiçılara dokunma, *yoksa* taş olursun.) (Prizren, Hafız, 1980: 119), *o da bra ay onda se a şam olmuş.* (O da orada bırakıyor, *çünkü* akşam olmuş.) (Prizren, Hafız, 1980: 119), *aman buni tepelema se bizi o utardi.* (Aman bunu tepeleme, *zira* bizi o kurtardı.) (Prizren, Hafız, 1980: 124), *insanın daha ey cani se adi çiksin.* (İnsanın canının çıkması adının çıkmasından daha iyidir.) (Priştine, Yusuf, 1975: 46), ... *yo cidelim eve calırsı ceceylen alırsa altınları se olmaz, biçim raslarsik hanci candarmaya da sora ne olur hallımız?* (Hayır, eve gidelim, altınları geceleyin alırız, *zira* hancı, jandarmaya rastlarsak hâlimiz ne olur?) (Doburçan, Dindar, 1976: 162), ... *orkarım se cürürse ağam düger.* (... Korkarım, *zira* ağabeyim görürse döver.) (Mamuşa, Morina, 1978: 206), ... *yo demiş se cürürse ağam çeser.* (... Yok, *zira* ağabeyim görürse keser, demiş.) (Mamuşa, Morina, 1978: 207), *ız başlamış yalvarsın, aramış o abugi se onsuz yaşayamam, demiş.* (Kız yalvarmaya başlamış, o kabuğu aramış, *yoksa* onsuz yaşayamam demiş.) (Mitroviça, Yusuf, 1974: 125) vb.

4.2.3. “Asa” Bağlacı ile Kurulan Bağlı Cümleler

Süreyya Yusuf (1975: 66)’un Prizren Türk ağzının kendi ürünü olarak gösterip ölçünlü Türkçede karşılanmasına bile gerek bulunmadığını belirttiği bu bağlaç, Türkçedeki “*oysa, ama, ya, ki*” bağlaçlarının anlam ve görev ilgisiyle kullanılmasını da dikkate alırsak, yukarıda belirttiğimiz Sırpça “*a*” ve Arnavutça “*sa*” bağlaçlarının birleşmesinden oluşmuş bir bağlaca benziyor. Cümlelerin başında, ortasında ve sonunda kullanılabilen bu bağlaç, cümlelere “*zıtlık/karşıtlık*” anlamı katmaktadır. Taradığımız metinlerde karşılaştığımız bu bağlaca ait örnekleri, Yusuf’un çalışmasından aktarıyoruz:

asa nerde tutarse a şam, onda alam. (Akşam nerede tutarsa, orada kalalım.), *ben ona süledım, asa niçin citmedi alm .* (Ben ona söyledim, ama niye almaya gitmedi?), *o, borcuni yaptı, asa benyim abatli.* (O, görevini yaptı, oysa suçlu olan benim.), *asa citmese celm ?* (Ya ansızın çatarsa?), *hasta dil asa, işına ba .* (Hasta değil ya, sen ona bak.), *sana sormadım asa...* (Sana somadım ki...), *ecbe dilmiş asa...* (Hiç güzel değilmiş ki...) (Prizren, Yusuf, 1975: 66) vb.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Sonuç

Dünyada başka kültür ve medeniyetlerle ilişkiler kurmuş olup da dili saf kalmış bir millet gösterilemez. Dolayısıyla dil etkileşimi çerçevesinde diller arasında alışveriş ve etkilenme kaçınılmazdır. Söz konusu dil Türkçe ise, bu daha da tabii bir hâl alır. Ancak, Balkanlar coğrafyasında, özellikle eski Yugoslavya sınırları içinde kalmış olup da, son yıllarda bağımsızlığını kazanmış olan Makedonya ve Kosova Türklerinin Türkçesi için, öyle anlaşılıyor ki, durum biraz Türkçenin aleyhine gelişmiştir. Söz varlığında görülen karşılıklı alışverişlerin ötesinde ses ve şekil bilgisine uzanan etkilenmeleri de bir yere kadar normal karşılamak gerekir. Gelgelelim söz diziminde görülen ve Türk söz dizimini bozan ileri düzeydeki Hint-Avrupa dilleri etkisi dikkati çekmekte, hatta Balkanlar coğrafyasında Türkçenin geleceği konusunda bizi endişeye sevk etmektedir. Dileriz son siyasi gelişmeler bu bölgede Türk dili ve kültürü açısından olumlu sonuçlar doğurur. Elbette Türk devletinin de eğitim ve kültür politikası anlamında yapacağı çok şeyler olacaktır, olmalıdır.

Balkan Türk ağızlarına niye eğilmemiz gerektiğinin bir diğer cevabını da Bulgar Türkolog N. K. Dimitriev vermektedir:

“Balkanlar da Anadolu kadar, Türkistan kadar bir Türkoloji kaynağıdır.”

KISALTMALAR

- Ar. : Arapça
Arn. : Arnavutça
Bulg. : Bulgarca
Far. : Farsça
Mak. : Makedonca
Rus. : Rusça
Sırp. : Sırpça
T. : Türkçe
Yun. : Yunanca

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

TARANAN ESERLER

- DİNDAR Musa (1976); “Doburcan Ağzında Söylenen Halk Masalları”, *Çevren* (Priştine), IV/11, s. 159-167.
- ECKMANN Janos (1962); “Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı”, *Németh Armağanı*, Haz.: J. Eckmann-A. S. Levend-M. Mansuroğlu, Ankara: TDK Yay., s. 111-144.
- ELÇİN Şükrü (1964); “Florina Ağzı”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl: 1, Sayı: 2, Ankara: TKAE Yay., s. 244-253.
- GÜLENSOY Tuncer (1993); *Rumeli Ağzlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyografya-Metinler)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- HAFIZ Nimetullah (1974); “Prizren’de Türk Masalları I”, *Çevren* (Priştine), C VI/4, s. 121-137.
- HAFIZ Nimetullah (1977); “Prizren’de Türk Deyim ve Atasözleri I”, *Çevren* (Priştine), C V/13, s. 125-135.
- HAFIZ Nimetullah (1980); “Prizren’de Türk Masalları II”, *Çevren* (Priştine), C VII/1, s. 115-128.
- HASAN Hamdi (1997); *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: TDK Yay.
- MORİNA İrfan (1978); “Mamuşa Tarihi Abideler ve Folklor Hazinesi”, *Çevren* (Priştine), C VII/17, s. 201-207.
- YUSUF Süreyya (1974); “Mitroviça Folklorundan”, *Çevren* (Priştine), C II/4, s. 124-132.
- YUSUF Süreyya (1974a); “Prizren Masallarından”, *Çevren* (Priştine), C II/3, 108-114.
- YUSUF Süreyya (1975a); “Priştine’de Türk Atasözleri”, *Çevren* (Priştine), C III/8, s. 35-51.

KAYNAKÇA

- AGO Arif (1987); “İsveç’te Çalışmakta Olan Makedonya’nın Resne Bölgesinden Türk İşçi Ailelerinin Konuşma Dilindeki Değişmeler”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler I. Türk Dili, Cilt 2*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 7-15.
- AKSAN Doğan (1988); “Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe”, *TDAY Belleten 1961*, Ankara: TDK Yay., s. 207-273.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- AKSAN Doğan (2007); *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, III C, Ankara: TDK Yay.
- ALKAYA Ercan (2007); “İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümelere”, *Turkish Studies*, Volume 2/2 Spring 2007: 41-53.
- CAFEROĞLU Ahmet (1960); “Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu”, *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Ankara: TDK Yay., s. 65-70.
- ÇELEBİ Nazmiye (2003); “Kıbrıs Ağızları ve Dil Etkileşimi”, Türk Dili, Sayı: 616, Ankara: TDK Yay., s. 394-398.
- DALLI Hüseyin (1991); *Kuzeydoğu-Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK Yay.
- DJINDJIĆ Slavoljub (1987); “Sırp-Hırvat Dilindeki Bitkilerin Türkçe İsimleri”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler I*. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 49-56.
- DUMAN Musa (2003); “Kıbrıs ile Anadolu Arasındaki Fark”, *Türk Dili*, Sayı: 616, Ankara: TDK Yay., s. 384-393
- ECKMANN Janos (1962); “Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı”, *Németh Armağanı*, Haz.: J. Eckmann-A. S. Levend-M. Mansuroğlu, Ankara: TDK Yay., s. 111-144.
- ECKMANN Janos (1988); “Dinler (Makedonya) Türk Ağzı”, *TDAY Belleten 1960*, Ankara: TDK Yay., s. 189-204.
- ECKMANN Janos (2004); “Edirne Ağzı”, Çev.: Oğuzhan Durmuş, *İlmî Araştırmalar*, Sayı: 18, İstanbul: Gökkubbe Yay., s. 135-150.
- ELÇİN Şükrü (1964); “Florina Ağzı”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl: 1, Sayı: 2, Ankara: TKAE Yay., s. 244-253.
- EREN Hasan (1988); “Anadolu Ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler”, *TDAY Belleten 1960*, Ankara: TDK Yay., s. 295-371.
- EREN Hasan (1989); “II. Uluslararası Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Kongresi”, *TDAY Belleten 1971*, Ankara: TDK Yay.: 263-266.
- GENÇ Altan (1992); “Makedonya Meslesi”, *Batu Trakya* (Siyasi, Kültürel ve Türkçü Dergi), Sayı: 266, Cilt: 25, s. 1-30.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- GUBOĞLU Mihail (1987); “Gagauzların ‘Türkçe’ Dili, Edebiyatı ve Tarihi Hakkında Araştırmalar (Bibliyografya/Kaynakça Denemesi)”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler* I. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 63-72.
- GÜLENSOY Tuncer (1993); *Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyografya-Metinler)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- GÜNŞEN Ahmet (2004); “Edirne ve Yöresi Ağızlarında Aile ve Topluluk Yapan Ekler Üzerine”, *Türk Dili*, Sayı: 626, Şubat 2004, s. 150-162.
- GÜNŞEN Ahmet (2007); “Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler”, *ICANAS 38*, 10-15 Eylül 2007, Ankara. (Yayımlanmamış Bildiri).
- HAFIZ Nimetullah (1999); “Kosova Türk Ağızlarında Sırp ve Arnavut Dilinin Etkisi”, *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996 (Bildiriler)*, Ankara: TDK Yay., s. 517-523.
- HASAN Hamdi (1997); *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: TDK Yay.
- HAZAİ Györgi (1960); “Rodop Türk Ağızları”, *VIII: Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Ankara: TDK Yay., s. 127-130.
- HAZAİ Györgi (1988); “Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine”, *TDAY Belleten 1960*, Ankara: TDK Yay., s. 205-211.
- İMER Kâmile (1997); “Türkçe-Lazca Konuşan İkidillilerde Kod Değişimi”, *VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri, 7-9 Ağustos 1996*, Haz.: K. İmer, N. Engin Uzun, Ankara, s. 275-283.
- KALAŞI Hasan (1975); “Arnavut Dilinde Kullanılan Osmanlıca-Türkçe Ekler”, *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler* (Ankara 27-29 Eylül 1972), Ankara: TDK Yay., s. 141-149.
- KİLLİ Gülsüm (2004); “Hakas Türklerinde Kod Ayrımı”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 8-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, Haz.: F. S. Barutcu Özönder, M. Erdem, G. Killi, G. S. Sağlık, Ankara: DTCF Yay., s. 166-181.
- KORKMAZ Zeynep (1987); “Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- (*İstanbul, 23-28 Eylül 1985*), *Tebliğler* I. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 89-109.
- LYUBOTENİ Gani (1987); “Türk ve Arnavut Atasözleri Arasındaki Bazı Paralellikler Üzerine”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler* I. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 111-124.
- MAHMUT Enver (1987); “Romen Dilinde Romen-Türk Melez Deyimler”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler* I. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 125-144.
- MANSUROĞLU Mecdut (1988); “Edirne Ağzında Yapı, Anlam, Deyim ve Söz Dizimi Özellikleri”, *TDAY Belleten 1960*, Ankara: TDK Yay., s. 181-187.
- MOLOVA Mefkûre (1999); “Balkanlardaki Türk Ağzlarının Tasnifi”, *TDAY Belleten 1996*, Ankara: TDK Yay., s. 167-176.
- MULAKU Lâtif (1987); “Kosova’da Türk Kökenli Toponimler”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler* I. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 145-147.
- ÖZKAN FATMA-Musa, Bağdagül (2004); “Yabancı Dillerin Türk Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi”, *Bilig*, Yaz/2004, Sayı: 30, s. 95-139.
- ÖZKAN Nevzat (2007); *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara: Akçağ Yay.
- PENİŞOARA İon (1987); “Dobruca Yer Adlarında İstiareli Kullanılan Türk Terimleri”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler* I. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 185-199.
- PLANA Şevçet (1974); “Kosova Metohya’da Birkaç Dilde Halk Türküleri”, *Çevren* (Priştine), II/4, s. 33-41.
- SAZDOV Tome (1987); “Makedon Atasözleri ile Deyimlerinde Türkçe Unsurlar”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler* I. Türk Dili Cilt 2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 201-205.
- SPAHI Seniha (1975); “Arnavut, Türk, Sırp-Hırvat ve Makedon Çocuk Şarkıları”, *Çevren* (Priştine), III/8, s. 29-34.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- STAMOVA Maria (2004); “Çokdillilik Açısından Gagauz Türkleri”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 8-10 Mayıs 2002, Bildiriler*, Haz.: F. S. Barutcu Özönder, M. Erdem, G. Killi, G. S. Sağlık, Ankara: DTCF Yay., s. 182-191.
- ŞEFİKOĞLU İskender Muzbeg (1987); “Kosova’da Kullanılan Aranavut ve Sırp Atasözlerinde Türkçe Kelimeler”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler I. Türk Dili Cilt 2*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., s. 219-228.
- YENİSOY Hayriye Süleymanoğlu (1998); *Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri*, Ankara: TDK Yay.
- YUSUF Süreyya (1975); “Prizren Türkçesinin Tümce Yapısı”, *Çevren* (Priştine), V/13, s. 61-68.